

Nəbiyeva Vüsala¹⁵

CON STEYNBKİN “QƏZƏB SALXIMLARI” ƏSƏRİNDƏ PSIXOLOGİZM

Amerikan realist romanının incilərindən hesab edilən “Qəzəb salxımları” mötəbər yazıçı Con Steynbek (1902-1968) tərəfindən qələmə alınmış və 1939-cu ildə kitab işıq üzü görmüşdür. Kapitalizmin insanların həyatında əks etdirdikləri acı həqiqətləri nümayiş etdirən bu möhtəşəm roman sayəsində psixoloji məqamlar önə çıxmaqla yanaşı insanın bir şəxsiyyət kimi hər zaman və hər vəziyyətdə formalaşmasını canlandıran yazıçı bu günlə də səsleşən sosial bərabərsizliyi kəskin formada göstərməyə nail olmuşdur. Bu romanın nəşr olunması əlamətdar bir hadisə idi. Reallığın kəskinliyi, hadisələrin faciəvililiyi, ölümün xilas yolu olaraq görülməyi və çarəsizliyin susqunluğunun təsvir edilməsi son dərəcə ürəkəgrıdıçı haldır. Yazıçı romanda Amerikada baş verən iqtisadi çaxnaşmanı əks etdirən “Böyük Böhran”ı incəliyinə qədər canlandırmağa müvəffəq olmuşdur. *“The Depression was the longest and deepest downturn in the history of the United States and the modern industrial economy. The Great Depression began in August 1929, when the economic expansion of the Roaring Twenties came to an end. A series of financial crises punctuated the contraction”*[1].

Sözsüz ki, “Qəzəb salxımları” romanında insanların sağ qalmağa çalışma cəhdləri, yalnız özlərini və yaxınlarının aç qalmalarını təmin etmək naminə öz torpaqlarından imtina etmək məcburiyyətində qalaraq birilərinin maddi rifahının daha da yüksəltməsinin səbəbkarları olan fermerlər canlandırılmışdır. İllərcə əziyyətlə öz torpaqlarında yaşamağa çalışan fermerlərin 1929-cu ildən böhranın gətirdiyi fəsadlar qarşısında həyatları tamamilə dəyişir. Əllərindəki torpaqları su qiymətinə satmaq məcburiyyətində qalmaq, satmadıqları təqdirə ölümə məhkum olmaq dövrün yaratdığı acınacaqlı vəziyyəti idi. Digər tərəfdən baxdıqda görürük ki, həmin dövrdə ABŞ-da yaşayan fermerlərin çox vaxt şəxsi torpaqları olmadığından onlar məhsul əldə etməkdən ötrü torpaq icarəyə götürürdülər. Əlbəttə ki, mülkiyyətçilərin istədikləri zaman fermerləri torpaqlarından çıxartması qaçınılmaz hallardan biri idi. Amma icarədarlar bu torpaqlarda o qədər yaşayırlar ki, artıq bu torpaqlar onlar üçün doğmalaşır. Beləliklə, yaranan bu vəziyyət ədibin romanında bu cür canlandırılır. *“And all the time the farms grew larger and the owners fewer. And there were pitifully few farmers on the land any more, And the imported serfs were beaten and frightened and starved until some went home again, and some grew fierce and were killed or driven from the country. And the farms grew larger and the owners fewer”*[2, s.241]. Təbii ki, iqtisadi böhran zamanı fermerlər arasında kirayə haqqını ödəyə bilməyənlər də olurdu və torpaq sahibləri fermerləri zorla qovdular, evləri traktorlarla yıxırlar, tarlaları şumlatdırırdılar. Dünyaya göz açdıqları gündən bütün ailələri ilə bu torpaqlarda yaşayan insanlar nə edə bilərdilər?! Mümkün olan hər şeyi sataraq ailələri ilə birlikdə yaşamaq üçün yeni yollar axtarmaq yeganə çıxış yolu olaraq görünürdü. Burada ən dəhşətli fakt odur ki, bədbəxtliklərdə günahlandırılma bilən müəyyən və konkret bir müqəssir yox idi. Torpaqları, evləri korlayan traktorçular, ancaq idarəçilərdən sifariş alan muzdlular idi. Fermerlər nə edəcəklərini və necə edəcəklərini dəqiq bilmirdilər. Bununla bağlı romanda belə bir fikir səslənir *“But where does it stop? Who can we shoot? I don't aim to starve to death...”* [2, s.39]

Əlbəttə, mövcud olan hadisələrin romanda əks olunması, böhran nəticəsində müəyyən sağlamlıq mövqeyə gələnlərdə “Qəzəb salxımları” kitabına qarşı dərin nifrət hissinin yaranmasına gətirib çıxartdı. *“...The Grapes of Wrath was a phenomenon on the scale of a national event. It was publicly banned and burned by citizens; it was debated on national radio hook-ups; but above all it was read. [3, s.16].* Naşı kapitalistlərin sərmayələrini düzgün və ehtiyac olan sahələrə sərf etməmələri də Steynbek tərəfindən romanda işlənmişdir. Qeyd etdiyimiz kimi, toxunduğu mövzular, dövrünün çətinliklərinin bütün təfərrüatı ilə əsərlərində əks etdirməsi onu xalqın sevimlisi etdiyi halda mövqelərini qorumağa çalışan şexlərin düşməninə çevirmişdi. Bu haqda daha sonra fikir bildirən ədib belə bir məqamı qeyd edir. *“When the Grapes of Wrath got loose, a lot of people were pretty mad at me. The undersheriff of Santa Clara County was a friend of mine and he told me as follows: “Don't you go into any hotel room alone. Keep records of every minute and when you are off the ranch travel with one or two friends but particularly, don't stay in a hotel alone.” “Why?” I asked. He said, “Maybe I'm sticking my neck out but the boys got a rape case set up for you. You get alone in a hotel and a dame will come in, tear off her clothes, scratch her face and scream, and you try to talk yourself out of that one. They won't touch your book but there's easier ways”*[4, s.301-302].

Həç bir oxucunu laqeyd qoymayan həyatı və həqiqəti əks etdirən bu roman qeyd etdiyimiz kimi, “Böyük Böhran” zamanı Amerika fermerlərinin üzləşdiyi problemləri çox dəqiq əks etdirir. “Qəzəb salxımları”nın nəşrindən sonra tənqidçilər Con Steynbekin uğurunun səbəbi kimi onun sosial məsələlərə toxunması olduğunu vurğulamışdılar. Kapitalizmin bir növ “parçala və idarə et” süarı əməkçi insanların düşar olduqları acınacaqlı vəziyyətdən maksimum şəkildə istifadə etmələrinə gətirib çıxartmışdır. Bu acınacaqlı vəziyyətdə insanlar özləri üçün hər hansı bir amal uğrunda mübarizə aparmayaraq yalnız var gücləri ilə aclıqdan ölməmək üçün çarpışırlar. Romanda Oklahoma ştatında yaşayan öz torpaqlarını becərən, övladlarını böyüdən, bu torpaqlarda dünyaya göz açan və əcəlləri gəldikdə bu dünyadan köçüb gedən vicdanlı insanların psixoloji çöküntüsünü və vəziyyətin insanı düşar etdiyi miskin halları, insan ləyaqətinin, qürurunun tapdaqlar altına alınmasını Steynbek romanda bu cür canlandırır. *“We was hungry —they made us crawl for our dinner. They took our dignity. They—I hate ‘em!”* [2, s.328]

“Qəzəb salxımları” oxunduqda biz özünəməxsus ailə dastanını görürük və burada qeyri-adi Cod ailəsi ilə

¹⁵ AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu e-mail: paradiseaegis@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2236-9170

qarşılaşırıq. Qətl üçün həbsxanadan sonra Tom Cod tamamilə xarab olmuş və xarabalıq içində olan ailə fermasına qayıdır. Oklahomadakı həyat şəraitini görəndə bütün ailə əşyalarını toplayaraq düçar olduqları vəziyyətdən çıxış yolunu Kaliforniyaya üz tutmaqda görürlər. Codlar Kaliforniyada həyatda qalmaq və birtəhər də olsa ailəsini dolandırmaq üçün iş tapmağa çalışırlar və beləliklə, günəşli Kaliforniyanın cəhənnəmində yanmağa məhkum olurlar. Steynbek bu romani ilə bir ailənin timsalında bir dövrün içtimai problemlərini əks etdirmişdir.

Eyni vəziyyətdə olan bütün fermerlər Kaliforniya ştatlarına gedib məhsul yığımı da daxil olmaqla müxtəlif işlərlə məşğul olaraq pul qazanacaqlarına ümid edirdilər. Mövsümsəl iş olduğundan və bu işə tələbatında çox olmasından insanlar əməklərini qəpiklərə satmaq məcburiyyətində qalırdılar. Bu vəziyyətdən sui-istifadə edən kapitalistlər kömək və başqa seçimləri olmayan işçilərdən maksimum şəkildə istifadə edib, onların əməklərini dəyərsizləşdirirdilər və burada yeganə mənfəət əldə edən varlıqlar kapitalistlər olur və insanlar arasında yaranan böyük uçurum doldurulmayacaq dərəcədə artmağa başlayırdı. “—*we're half starved now. The kids are hungry all the time. We got no clothes, torn an' ragged. If all the neighbors weren't the same, we'd be ashamed to go to meeting*” [2, s.33]. Vəziyyət çıxınılmazlığından aqah olan işçilər istismar olunduqlarını bilib-bilə alçaldıcı qəpiq-quruşlar üçün işləməyə davam edirdilər və onlar bilirdilər ki, bu vəziyyətdə işləməsələr, ümumiyyətlə işsiz qala bilərdilər. İşçilərin iş bəyənəməmə lüksləri yox idi və mövcud olan məsxərə qazandıqdan imtina etdiklərində başqa çarəsizlər məcburiyyətdən bu işləri görəcəkdilər.

İnsanlar acından ölürlər, bəziləri dəli olur və bütün bu bədbəxtliklər insanları insanlığa sığmayan hərəkətlər etməyə vadar edir. İşçi qüvvəsi üçün rahatlıq içində yaşamaq xülyaya çevrildiyindən onlar ailələrinin çox zəruri ehtiyaclarını qarşılamaq uğruna aqasızmaz hərəkətlər törətməyə belə razı idilər. İnsanlar çarəsiz və müdafiəsiz idilər, nə edəcəyini və kimdən kömək istəyə biləcəklərini belə bilmirdilər. Əlbəttə, işçi qüvvələrinin çoxalmalarından istifadə edən kapitalistlər onlara daha az əmək haqqı verirlər və beləliklə aclıq pandemiyası baş alıb gedir. “Qəzəb salxımları”nda Con Steinbeck bizi qəzəbin ölümcül və ya mənəvi günah olmadığı bir dünyaya dəvət edir. Bu dünyada mədənin səsinə qulaq asırsan, çünki o, ağılın, ürəyin, haqqın və vicdanın səsinə qat-qat daha güclü fəryad qopardır. Mədə hakimiyyəti ələ aldıqda dünyanın istənilən gücü onu dayandıra bilməz və əvvəl-axır mədənin qalibiyyəti qaçınılmazdır.

Romanın hər bir səhifəsi ümitsizlik, ümid, mübarizə, aclıq, ölüm və gözlənilməz nəticələrlə doludur. Aclıq dünyada təhlükəli şeylərdən biridir. İnsanlar bir tikə çörək üçün bir-birlərini öldürə bilərlər, xüsusən də övladının bundan əziyyət çəkdiyini gördükdə bu ikiqat dözülməz olurdu. Beləliklə, aclığın hökmranlıq etdiyi romanda belə bir fikir səslənir. “*How can you frighten a man whose hunger is not only in his own cramped stomach but in the wretched bellies of his children? You can't scare him—he has known a fear beyond every other*” [2, s.246]. Biz “Qəzəb salxımları”nda valideynlərin zəhmətini, ailələrini necə qoruduqlarını və yorulmalarına rəğmən övladlarınadımdayaq olduqlarını müşahidə edirik. Bu romanın əsas personajlarından biri olan güclü Ana həmişə övladların kömək etməyə və onları başa düşməyə hazırdır. Məşəqqətli macərələrə düçar olmalarına rəğmən Ana daim gücü daxilində ailəsini bir arada tutmağa sonsuz cəhd göstərir. Psixoloji cəhətdən baş verənlərlə üz-üzə gələ bilməyən ata mənəvi çöküntü yaşayır. Cod ailəsinin həyatı tamamilə dəyişir, ata nüfuzunu itirir və mənəvi cəhətdən çox güclü olan Ana ailəsi ilə bağlı bütün səlahiyyəti əlinə almaq məcburiyyətində qalır. Onu da qeyd edək ki, güclü ruhlu və güclü iradəli qadın təsvir edərək müəllif qadın gücünü və iradəsini nə dərəcədə yüksək qiymətləndirdiyini nümayiş etdirir. Bütün roman boyu ailənin ölümü addım-addım dağıldığını, qorxu və cinayətin onları parça-parça qoparaq, zəiflətdiyinin şahidinə çevirir.

“Qəzəb salxımları” imkanlarından sui-istifadə edənlərdən, ailədən, insanların əzab-əziyyətdən, keçdikləri və keçə bilmədikləri sınaqlardan, insan münasibətlərindən, hisslərindən, doğma yurddan, taledən, ümiddən, sonsuz mübarizədən, və insanın seçimindən bəhs edən çox ağır, dərin və kədərli bir romandır. Roman boyu Cod ailəsinin mütəmadi azaldığını müşahidə edirik. Romanda canlanan hər bir hadisə və personajlar həyatın unikal qalereyasını yaradır ki, onların üzərində o dövrün hadisələrinin ümumi mənzərəsi, müəllifin oxucuya çatdırmaq istədiyi bütün ideya bariz nəzərə çarpır. Biri qaçır, biri ölür, kimsə üsyan edib alternativ yollar axtarır, kimsə xəyanət edir, kimsə xilas olur və bunların hamısı psixologizmin çox yüksək notlarında cərəyan edir. Baba öldükdən sonra həyat yoldaşı həyatını onsuz təsəvvür edə bilmədiyini üçün ölür. Onların ölümü köklərinin məskunlaşdığı torpaqlardan qoparıldığı üçün baş verir. Doğuş zamanı fiziki travma alan Codların böyük oğlu Nox Cod ailəyə yük olmamaq üçün oranı tərək edən ilk insan olur. Əsərdə sonralar Noxla nə baş verdiyi məlum olmur. Vəziyyətin çıxılmaz olduğunu görəndə müdrik Ana hər vəziyyətdə soyuqqanlılığını qorumağa çalışır, O sabahın nə gətirəcəyini bilmir və həyat onu küncə sıxışdırmış olsa da o qorxu qarşısında təslim olmur. Ana yeri gəldikdə övladlarının ailədən ayrılmaq qərarını təmkinlə qəbul edir, çünki başqa yolu olmadığını və hər kəsin bir həmlə ilə sağ qalmaq uğrunda mübarizə apardığını dərk edir. Ana biruzə verməməyə çalışsada həyat şəraiti onu çox yorur. O sadəcə göz yaşlarının heç nəyi həll etmədiyini bilir və emosional enmələr yaşamağın vəziyyəti yalnız və yalnız çətinləşdirəcəyinin fərqi vardır. Romanda tükənmiş ata obrazı heç bir xeyri olmayan dekorativ əşyanı xatırladır. Bu əsərin baş qəhrəmanlarından biri də evin oğlu Tom Coddur. Tom MakAlestrin həbsxanasında sırf yaxşı davranış sərgilədiyinə görə yeddi il deyil, dörd il qalmışdır. Bununla yanaşı, böhranın yaratdığı vəziyyət həbsxana şərtlərinə də kəskin təsir etdiyi üçün imkan daxilində məhkumlar azadlıqla təmin olunmağa başlanılır. Romanda, həttə həbsxananın belə cari dövrdə mövcud olan vəziyyətdə azadlıqda yaşamaqdan yaxşı olması vurğulanır, çünki azadlıqda yaşamaqdan fərqli olaraq insanın həbsxanada yatıb və yemək yeyə biləcəyi sığınacaqlarının olduğu qeyd olunur.

Bu romanın qəhrəmanları yaşamaq üçün məkan və qazanc yeri tapmaqdan ötrü uzun və əzablı yol keçirlər. Roman boyu kimlərsə baş verən hadisələrdən sınırlı, tərəddüdlər yaşayır, qaçıb uzaqlaşmaq istəyir, davam

gətirməyərdən ölürlər. Onların düşüncəsinə görə ehtiyaclarını qarşılaya biləcək əkilər becərəcəkləri torpaqlarının olmasıdır. Təəssüf ki, çıxdıqları yollar onları daha parlaq və sakit həyata aparmağa qadir deyil. O dövr həqiqətən dəhşətli idi. Beləliklə, Steinbek kapitalizmi bütün çırpıqlığı ilə göstərməklə yanaşı insanların psixoloji gərginliyini məharətlə təsvir etməyə müvəffəq oldu.

Roman açıq finala başa çatır və Cod ailəsinin taleyinin necə sonlandığı məlum deyil. Müəllifin oxucularına demək istədiyi ana fikirlərdən biri də odur ki, insan həyatında baş verən bütün çətinliklərə və məhrumluqlara baxmayaraq, şəxsiyyət kimi qala və öz həqiqi mahiyyətini saxlaya bilər. Bütün bu hadisələrin fonunda insan heç bir vəziyyətdə, hətta çox gərgin hadisələrdə belə, dayanmadan irəli getməli, təslim olmamalı və yaşadığı müddətcə nəyisə etməyə çalışmalıdır.

Ədəbiyyat

1. The Great Depression [Electronic resource] / URL: <https://www.federalreservehistory.org/essays/great-depression#:~:text=The%20Depression%20was%20the%20longest,financial%20crises%20punctuated%20the%20contraction.>
2. Steinbeck, J. *The Grapes of Wrath* / J. Steinbeck. – London: GUILD PUBLISHING, – 1979. – 473 p.
3. Alexander, C. *John Steinbeck's The Grapes of Wrath* / C. Alexander. – New York: MONARCH PRESS, – 1965. – 96 p.
4. Steinbeck, J. *The Acts of King Arthur and His Noble Knights* / J. Steinbeck. – Toronto: McGraw-Hill Ryerson Ltd., – 1976. – 364 p.

Açar sözlər: *ləyaqət, psixologizm, fermer, açlıq, sui-istifadə*

Ключевые слова: *достоинство, психологизм, фермер, голод, злоупотреблять*

Key words: *dignity, psychologism, farmer, hunger, abuse*

Психологизм в произведении Джона Стейнбека «Гроздь гнева» Резюме

«Гроздь гнева» Джона Стейнбека (1902-1968) считается одним из величайших американских реалистических романов. Это великолепное произведение изображает суровые реалии капитализма и углубляется в психологические аспекты и формирование человеческой личности в различных ситуациях. Публикация этого романа стала значительным событием, ознаменовавшим его влияние. Суровая действительность, трагичность событий, изображение смерти как пути спасения и молчание беспомощности чрезвычайно душераздирающие.

«Гроздь гнева» описывают борьбу людей, пытающихся выжить после того, как их выгнали с их земли во время «Великой Депрессии». Фермеры, которые годами усердно трудились на своей земле, столкнулись с экономическими трудностями и эксплуатацией капиталистов. В книге подчеркивается серьезное неравенство и эксплуатация отчаявшихся рабочих в то время. Рабочие были вынуждены продолжать работать за минимальную плату, несмотря на то, что знали, что их эксплуатируют, потому что у них не было других вариантов. Они не могли позволить себе быть избирательными в своей работе, и если они отказывались, всегда находились другие, достаточно отчаянные, чтобы взяться за эту работу. Естественно, изображение реальных событий в романе привело к сильному негодованию по отношению к «Гроздьям гнева» среди тех, кто из-за кризиса развил особую финансовую лояльность. В романе Стейнбеком также прорабатывается и тот факт, что капиталисты не тратят свои капиталы в нужные и необходимые области.

В романе рассказывается история совестливых людей, которые сталкиваются с трудными ситуациями, угнетающими и унижающими человеческое достоинство. «Гроздь гнева» — это глубокая и грустная история о страданиях семьи, испытаниях, человеческих отношениях, чувствах, родине, судьбе, надежде, борьбе и человеческом выборе. Изображение семьи Джодов отражает общую идею, которую автор хочет донести до читателя. В романе персонажи убегают, умирают, бунтуют, предаются и спасаются, и все это происходит в очень высоких нотах психологизма. Так, Джону Стейнбеку, затронувшему социальные вопросы в романе «Гроздь гнева», удалось умело описать психологическое напряжение людей, показав при этом капитализм во всей красе.

Psychologism in John Steinbeck's "The Grapes of Wrath" Summary

"The Grapes of Wrath" by John Steinbeck (1902-1968) is considered one of the great American realistic novels. This magnificent work portrays the harsh realities of capitalism and delves into the psychological aspects and formation of human personality in various situations. The publication of this novel was a significant event marking its impact. The harsh reality, the tragedy of events, the depiction of death as a way of salvation, and the silence of helplessness are extremely heartbreaking.

"The Grapes of Wrath" depicts the struggles of people trying to survive after being forced off their land during the "Great Depression". The farmers, who had worked hard on their land for years, faced economic hardship and exploitation by capitalists. The book highlights the severe inequality and the exploitation of desperate workers during this time. Workers were forced to continue working for minimal pay, despite knowing they were being exploited, because they had no other options. They couldn't afford to be selective about their work, and if they refused, there were always others desperate enough to take the job. Naturally, the portrayal of real-life events in the

novel resulted in a strong resentment towards “The Grapes of Wrath” among those who, due to the crisis, developed a particular financial allegiance. In the novel, Steinbeck also explores how capitalists fail to invest their wealth in necessary areas.

The novel tells the story of conscientious people who face difficult situations that oppress and hurt human dignity. “The Grapes of Wrath” is a deep and sad story about a family’s suffering, trials, human relationships, feelings, homeland, fate, hope, struggle, and human choice. The Joad family’s depiction shows the overall idea that the author wants to convey to the reader. In the novel, characters run away, die, rebel, betray, and are saved, all of which happen with high psychological tension. Thus, John Steinbeck, who touched upon social issues in the novel “The Grapes of Wrath”, managed to skillfully describe the psychological tension of people, while showing capitalism in all its colors.

Rəyçi: fil.f.d., Dilarə Əliyeva